

לצפות בסוריה עם השכנה

מאת: רענן אלכסנדרוביץ'

מאמר זה עוסק בסרט התיעודי מ-2013 **חזרה לחומס** (Return to Homs). הוא אינו ביקורת של הסרט ולא ניתוח שלו, אלא יותר מעין חיפוש אחר דרך חדשה לכתובה על סרטים: כתיבה דרך מעקב אחר חווייתו של צופה.

חלק נכבד מהקולנוע הלא עלילתי בימינו מבקש להשפיע על מצב או מציאות מסוימים באמצעות הצופים, הקשורים באותו מצב או מציאות ביודעין או שלא ביודעין. למרבה הצער, גם אם יוצר הסרט יודע או שיש לו תפיסה ברורה בדבר אותה מציאות ואיך היה רוצה להציגה, ואם הוא מכיר (או חושב שהוא מכיר) את קהל היעד שלו, עדיין כמעט שאינו יודע דבר בנוגע לשילוב בין השניים – בנוגע לחוויית הצפייה עצמה. מה בעצם קורה לקהל הצופה בסרט או סרטון מסוים? מה הם חושבים ומרגישים? איך הוא משפיע עליהם? האם הוא מחולל בהם שינוי כלשהו?

שאלת הצפייה היא אולי "הבלתי ידוע הידוע" המצוי ביסוד יצירת סרטים. כיוצר אני שואל את עצמי לא פעם אם אפשר להבין טוב יותר מה חווה הצופה בזמן הצפייה. תחומי ידע רבים, ממדעי המוח ועד פילוסופיה ולימודי מגדר, מציעים הסברים. הדרך שלי לחקור את הסוגיה הזאת היא לנסות לפתח תהליך תיעודי שמלמד על האינטראקציה בין המדיה והקהלים השונים.

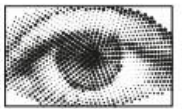
אני מעוניין לא רק בתגובות הצופים לאחר הקרנת הסרט במלואו. אני רוצה להבין טוב יותר את חוויית הצפייה רגע אחר רגע, ואיך נבנית מזה השפעת הסרט כולו. כמו כן, כמי שבא מרקע שאינו מחקר, אני מחפש תוצאות מדעיות אמפיריות. תחת זאת אני רואה במחקר מסוג זה פוטנציאל לתובנות ולהשראה שנוכל אולי למצוא אם נצליח "להיכנס לראש" של הצופים. אני חושב שהן יוצרי מדיה והן צרכניה (והיום הגבול ביניהם מטושטש אם עוד קיים) יוכלו להרוויח לא מעט מהבנה כזאת.

חזרה לחומס (2013) הוא סרט שצפיתי בו לאחרונה ושהשפיע עליי עמוקות. הסרט לוקח את הצופה לנוף האנושי והפיזי החרב של סוריה באמצעות דיוקנו של עבד אל באסט סארוט. ב-2011, בזמן הצילומים, היה סארוט שחקן כדורגל מבטיח בן 19 וידוע כנעים זמירות בקרב חבריו בחומס. כשהשתתף באחת ההפגנות הגדולות, המוקפות בצלפים של משטר אסד, נעמד על כתפי חבריו והחל לקרוא: "יא צלף, לב אכזר, הנה הראש שלי והנה הצוואר!"

סיסמה שהפכה לאחת מסמלי המהפכה באותה תקופה. באישיותו הקורנת והכריזמטית היה באסט עד מהרה לסמל של תנועת ההשתחררות ממשטר אסד. השירה שלו, שהיא אחד המאפיינים המיוחדים בסרט, שלהבה הפגנות בעיר הולדתו חומס, אחת הערים שצמחה בהן ההתקוממות נגד השלטון בסוריה. במאי הסרט מספר על סורים שבאו מערים אחרות ל"הפגנות של באסט", שהאווירה בהן הייתה כמו אווירה של מופע רוק. אני יכול לומר כצופה שהשירים והקריאות של באסט נשאר איתי ימים ושבעות לאחר הצפייה.

עד מהרה מכביד משטר אסד את ידו על ההתקוממות בחומס. עבד אל באסט סארוט בעצמו מסומן כמטרה ויורד למחתרת. בית משפחתו מופצץ, הורגים את אחיו. כשהוא מבקר בביתו ההרוס עם צוות הצילומים, שואל הבמאי:

במאי: "מה יהיה, באסט? לאן המדינה הזאת הולכת?"
 באסט: "אין טעם בהתנגדות בלתי אלימה... יש לנו עסק עם אנשים שאין להם אלוהים. לעולם לא ננצח בדרכי שלום."

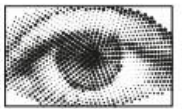
באסט מצטרף למורדים באסד. בזכות הכריזמה והאומץ שלו הוא נעשה מפקד מקומי בחזית חומס. תוך זמן קצר הוא לומד טקטיקות גרילה ומנהיג קבוצת חמושים המגינה על השכונות ביאדה וחאלדייה. מצלמת הסרט עוקבת אחרי באסט כמעט שנתיים. בהתחלה נראה שמורדי חומס מצליחים לשחרר את העיר, אבל הם לא מצליחים לעמוד איתן. עד מהרה הם סופגים אבידות ומכותרים במצור הדוק שממנו הם מנסים שוב ושוב להיחלץ.

האנשים שצילמו את **חזרה לחומס** סיכנו את חייהם בהתחקות אחר קורות באסט ואנשיו ובתיעודם. כתוצאה ממאמצייהם, הסרט פותח לפנינו חלון כמעט חסר תקדים לסיטואציה של מלחמה. הצופה עד מקרוב לסצנות של גבורה גדולה, תושייה, חברות ויכולת התאוששות של לוחמים נגד השלטון. כשצפיתי אני בסרט חשתי הזדהות והערכה גדולה לבאסט ולאנשיו. ביראת כבוד ראיתי איך הם ממשיכים, חודש אחרי חודש, לנסות לפרוץ את המצור שהטיל עליהם צבא אסד, החמוש היטב. התמונות של אנשים מול טנקים, לוחמים המסכנים את חייהם כדי לקבור את חבריהם שנפלו בקרב, רופאים המנתחים את המורדים הלוחמים במרפאות מאולתרות, מלאכת הצילום הנועזת במצבים של סכנת חיים, כל אלה מילאו אותי במודעות שאני, הצופה (ויוצר סרטים בעצמי) ככל הנראה לא הייתי מסוגל לעמוד ולהילחם או אפילו רק לתעד את הקרב חסר הסיכוי הזה תוך סיכון חיים ממשי, רק מפני שכך נכון לעשות. הרגשתי בוושה בעודי מסתכל בעיניי המערביות בבואתה של השואה המתחוללת בסוריה.

הצפייה ב**חזרה לחומס** עוררה בי אי-נוחות מבחינה נוספת. ככל שנעשה לבאסט ולאנשיו קשה יותר, כך מתחזקת אמונתם הדתית והם מטפחים יותר את תרבות השאהדה (הקרבה). הנכונות, ואולי המשאלה, למות מות שהידים בקרב היא הנושא העיקרי ברבים מהשירים הנעימים לאוזן שבאסט שר בסרט. לראות את באסט הופך יותר ויותר קיצוני בדתיותו, ואף להזדהות אתו אולי, היה דבר שהעמיד אותי במקום לא נוח. מצד אחד זה דחה אותי, אבל בה בעת זה לא פגם בחיבה שהרגשתי אל באסט ולא בפחד ההולך וגובר שחשתי לאורך כל הסרט שהאיש האמיץ הזה, שנקשרתי אליו, ייפול חלל גם כן.

הזדהות עם אדם דתי, ועוד מוסלמי, ההזדמנות "להיכנס" לחיים בחזית המהפכה בסוריה ורגעים מטלטלים, נדירים ומרגשים, כולם היו חלק מהחוויה העמוקה והמורכבת שחוויתי במהלך הצפייה בסרט. סקרן אותי לדעת איך צופים אחרים יחוו אותו ולהשוות את החוויה שלהם לשלי. הסרט זמין לקהל הצופים בארצות הברית ב-PBS, ב-Netflix ובפלטפורמות אחרות של צפייה ישירה, והחלטתי לנסות לכתוב עליו מנקודת המבט של צופה אמריקאי רגיל ממעמד הביניים. לשם כך ביקשתי משכנה שלי, טרי ברודסקי, לצפות אתי בסרט.

טרי היא אישה גרושה בשנות ה-50 לחייה, תובעת ציבורית במחוז ניו ג'רזי. היא חיה עם שותפה לחיים סטיב ניימן ברחוב קטן בדרום פילדלפיה, שבו התגוררתי במשך כשנה. ניימן, גם הוא גרוש עם ארבעה ילדים, עובד כבלש במשטרת קמדן. טרי וסטיב הם אנשים נדיבים ונעימי הליכות, ובלי להתלבט הרבה אמרו שיראו את הסרט בשמחה. כעבור כמה ימים צפינו שלושתנו יחד בסרט בביתם באמצעות מנוי ה-Netflix שלהם. לפני שהתחיל הסרט שאלתי את טרי ואת סטיב מה ידוע להם על המשבר בסוריה. הם לא ידעו הרבה. שניהם אמרו שזה קשור לבעיית הפליטים הנוכחית שמעוררת עניין ציבורי רב בארצות הברית עכשיו. שניהם לא ידעו על מה המלחמה בסוריה. טרי אמרה שהמזרח התיכון דפוק ושתמיד נלחמים שם. סטיב אמר שסוריה היא אחת המדינות הסמוכות לישראל, ושניטשת שם מלחמה כל הזמן משום שהמדינות הגובלות בישראל מנסות לקחת ממנה שטחים והוא מניח שזה קשור בכך. בהתחשב במטרות שיוצרי סרטים תיעודיים העוסקים בענייני חברה מבקשים להשיג, נדמה לי שאני יכול לדבר בשם רבים מעמיתי ולומר שצופים כמו טרי וסטיב – אנשים משכילים, עובדים בשירות הציבורי, בוחרים פוטנציאליים – הם אחד מקהלי היעד החשובים מבחינתו של קולנוען המנסה לעניין קהל אמריקאי באיזשהו מסר חברתי או פוליטי.

טרי וסטיב מצטיידיים בבירות וחטיפים, לוחצים "נגן" בממשק של Netflix ומתחילים לראות את חזרה לחומס. ברצוני לומר כמה מילים על השיטה שלי לסקירת סרט דרך עינו של צופה, המורכבת משני חלקים: ראשית הצופים חווים את הסרט באופן "טבעי", זאת אומרת כפי שהיו צופים בו לבדם. זה יכול להיות על הספה בסלון, ליד שולחן האוכל, בקולנוע, בטלוויזיה או באיפד. הם יכולים לאכול או לשתות או לפטפט או לעשות כל דבר שהיו עושים באופן טבעי. אחרי כשבוע אני עורך אתם צפייה נוספת ובה אני מעודד אותם להביע את תגובתם לסרט. בצפייה החוזרת הזאת אני עוצר את הסרט שוב ושוב כדי לתת להם להשלים מחשבה או כדי לפתות אותם לדבר על הרגשתם ברגע מסוים. בשתי הצפיות אני מקליט את דברי הצופים ולאחר מכן מתבונן בהם בהקשר של אותו רגע בסרט שבו נאמרו.

השימוש בצפייה חוזרת, שינוי זרימת הזמן של הצפייה על ידי עצירת הסרט, כמו גם עידודם של צופים להמליל את חוויותיהם – כל אלה דורשים דיון ובחינה בהקשר של השפעתם על החוויה ועד כמה הם מעוותים את התיעוד. כרגע אתייחס רק לשאלת ההבדל בין צפייה ראשונה לצפייה שנייה באותו החומר. ההבדל בין חוויות אלו נדון הן במחקר צפייה והן במחקר מדעי העושה שימוש בצפייה בסרטים.

להתבוננות בחוויית הצפייה באמצעות צפייה חוזרת יש יתרונות וגם חסרונות. החיסרון הוא שאין ספק שחלק מהתגובות שמתועדות בצפייה השנייה מושפעות מטבע הדברים מהחשיפה הראשונה לחומרים.

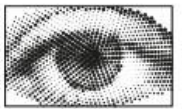
בצפייה ראשונה הצופה משתמש בכלים קוגניטיביים רבים שברשותו על מנת להבין ולנבא את המתרחש בסרט. לאחר הצפייה הראשונה בסרט הצופה כמובן זוכר ומבין את המתרחש, דבר המשנה את הצורה שבה יתפוס דברים בצפייה הבאה. מעבר לכך, מובן שבצפייה השנייה תשומת הלב של אנשים תינתן לדברים שבהם לא הבחינו בצפייה הראשונה.

הדרך שבה אני מנסה להתמודד עם ההשפעה של הצפייה השנייה היא על ידי יצירת פער זמן משמעותי בין שתי הצפיות. חוקר קוגניציה שהתבונן במוח הנחשף לסרט כמה פעמים הסביר לי שאם מפשטים את תמונות המוח ניתן לומר שצפייה היא תהליך המורכב מיצירת משמעויות חדשות והיזכרות במשמעויות שנלמדו בעבר. מתברר שהגבול בין שני התהליכים מטושטש יותר משחשבנו, ושכל אקט של היזכרות כולל בתוכו אקט של יצירה מחדש בדמיון, בעוד כל אקט של דמיון נסמך ונבנה על זיכרונות קודמים. צפייה שנייה מורכבת כמובן מהרבה יותר היזכרות מאשר יצירה, אבל כאן הזמן מקבל משמעות: מסתבר שהרבה מהמשמעויות שנוצרות במהלך צפייה מתפוגגות ככל שהזמן עובר. כך שהזמן שעובר בין החשיפות הוא משתנה משמעותי בחוויה.

חשוב לזכור שרבות מהתגובות שלנו בזמן צפייה שייכות למה שהפסיכולוגיה הייתה מכנה תגובות אוטומטיות, להבדיל מתגובות הנובעות ממחשבה מודעת. רובנו יודעים מניסיונו שיש רגשות ומחשבות החוזרים על עצמם כאשר אנו רואים סרט או סרטון בפעם השנייה (לצד הבנות ומחשבות חדשות כמובן). אנחנו צוחקים ובוכים שוב ושוב בסרטים שכבר ראינו וחשים שוב תחושות, כמו מתח למשל, גם בסיפורים שאנחנו כבר יודעים את סופם.

אם לסכם זאת, השימוש בצפייה נוספת פוגם באפשרות שלי לומר אמירה על צפייה טבעית לגמרי בסרט כלשהו, אבל הוא מאפשר לאנשים הצופים בסרט לחוות אותו ללא הפרעה מחד וגם מאפשר להם להמליל חלק מהפרטים השזורים בהתגלגלות החוויה מרגע לרגע, פרטים שאני רואה בהם חשיבות גדולה לשם הבנת תהליך הצפייה.

כשבוע אחרי שראינו את חזרה לחומס יחד בפעם הראשונה, קבעתי שתי צפיות שניות נפרדות עם טרי ועם סטיב. הצפיות הנפרדות הראו שחוויות הצפייה של טרי הייתה שונה מזו של סטיב. אף שמדי פעם אביא מתגובותיו של סטיב, במאמר זה אתמקד בחוויה של טרי ואשאל מה אפשר ללמוד על חזרה לחומס מהאופן שבו תפסה אותו טרי, ואם הצפייה של

טרי יכולה לעזור לנו להבין משהו על האופן שבו צופה בארצות הברית או במערב תופס סרט תיעודי על המלחמה בסוריה.

1. ברוכים הבאים לסוריה

קול:

יש לי עוד קצת זמן לספר חלקים מהסיפור...
חלומותינו כבר נמצאים הרחק מאחורינו...

חזרה לחומס נפתח במבוא פואטי בגוף ראשון בקולו של יוצר הסרט החוזר למקום אהוב. התמונות שהוא משוטט ביניהן מראות גם את יופי המקום וגם את ההרס הבלתי נתפס שיכה בו בהמשך הסיפור. קולו משרה תחושה של אובדן ואבל. לפי הטקסט אנחנו מרגישים שתהיה פרידה כואבת בסרט. אחר כך הסרט כאילו מוחזר אחורה, האווירה משתנה ואנחנו נלקחים שוב לתחילת הסיפור, אל תיאור ההפגנות האופוריות שהיו בסוריה ב-2011. המוני אדם מתאספים ברחובות סוריה למחות על הדיקטטורה, רוקדים לשירים וקוראים סמאות של חירות ותקווה. הסתכלות בתמונות אלה ב-2017 מעוררת שילוב מכאיב של התלהבות מהעוצמה והיופי שמשדרים הדימויים וצער הנובע מהידיעה מה יהיה על המהפכה הזו. בעודי שקוע במחזה הזה, שמעתי את קולה של טרי פתאום.

טרי:

איפה הנשים? יש כאן אנשים, אבל אין נשים. זאת ארץ רק של גברים?

כעבור זמן קצר הוסיפה:

טרי:

הדבר השני שאני קולטת הוא שזה כאילו כולם נגד הממשל והצבא. אין אף אחד חוץ מזה. אין שם עוד אנשים... אני כנראה חושבת ככה מפני שאני לא יודעת מה גודל המקום, ולכן נדמה לי שאלה כל האנשים שחיים שם. בדמיוני המזרח התיכון מורכב ממדינות קטנות שגודלן כגודל ערים קטנות. ועדיין אני לא רואה כאן בנות כלל.

זאת הייתה התגובה הראשונה בעצם של טרי לתמונות מהמהפכה בסוריה. היא חידדה לי את ההבדל בין איך שאני, גבר שבא מהמזרח התיכון, רואה אותן ובין איך שהיא, אישה אמריקאית, רואה אותן. טרי "נכנסה" לחוויה של הסרט דרך "דלת" שונה מאוד משלי. אחר כמה דקות, באמצע רצף התמונות מחוצות העיר, היא שוב נראתה כמי שחשה חוסר נוחות:

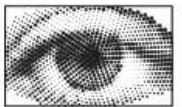
טרי:

זה כל כך מתחבר לאיך שאני מתארת לעצמי את המזרח התיכון ולסיבה שבגללה לעולם לא אסע לשם.

כמה דקות מאוחר יותר, במעבר בין סצנות, נערך אל תוך הסרט לונגשוט של העיר חומס.

טרי:

אתה רואה את הבניין הגדול הזה עם המנוף לידו? אני חושבת לעצמי: כל המדינה הזאת מתפרקת והם, כאילו, בונים! תבחרו...

תושבי חומס ממשיכים להתנגד לדיקטטורה. כוחות אסד נעזרים בכל מיני אמצעים להשתלטות על האוכלוסייה. כעשר דקות לאחר תחילת הסרט יש סצנה שבה נראה הצבא חוסם דרך כדי למנוע תנועה בין שכונות בחומס, ועל ידי כך להדק את שליטתו בתושבים. טנק רוסי מדגם T ישן משקיף על זה מרחוק. חיילים חמושים מדברים עם קבוצת צעירים היושבים על המדרכה. עד כמה שאני יכול להבחין הגברים לא מיישירים מבט אל החיילים. האם הם עצורים? לא ברור לי.

טרי:

וגם מבחינת הפרנסה שם, שוק העבודה, אני לא יודעת כי כל הזמן רואים קבוצות של גברים בחוסר מעש בשעות היום, שהן שעות של עבודה אצלי. אז איך החיים שם בכלל? והטנק נראה די ישן. נראה שהצבא הזה לא מצויד כל כך טוב. אם אתה רוצה להפעיל צבא, אתה צריך ציוד קצת יותר טוב, לא?

ההשוואה בין התגובות של טרי במהלך הצפייה בסצנות הללו ותגובותי שלי היא הדגמה ליצירת משמעות על ידי הצופה. מבחינתי הגברים עצורים, מבחינת טרי הם עצלנים. מבחינתי הטנק הוא רוסי, מבחינתה הוא ישן. המשמעויות שאני מעניק לדימויים שעל המסך מובנים אל תוך תיאור הסצנות במאמר הזה כמובן. לו הייתה טרי מתארת את הסצנות, היה התיאור כפי הנראה שונה מאוד.

בחזרה למסך: אנחנו רואים את תושבי חומס המרדנים מצדיקים את תדמיתם זו ומפרקים את המחסום שהציב הצבא בין ביאדה וחאלדייה חרף סכנת הירי מהטנק המשקיף. טרי מחייכת:

טרי:

יפה שכל אחד שעובר מנסה לעשות משהו, לתרום את שלו לבנה אחר לבנה.

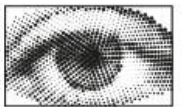
נשמע ירי מקלע. הטנק החולש על הדרך מתקרב. האנשים המפרקים את המחסום מתרחקים ונבלעים ברחובות הסמוכים.

טרי:

מפחיד נורא שכל רגע יכולים לירות בך ככה! אני מניחה שמתרגלים לזה. זה חלק מהחיים שם.

המשמעויות שטרי ואני מייחסים לדימויים על המסך חושפות נטיות והטיות קודמות שיש לנו. נראה שעם צופה כמו טרי הסרט **חזרה לחומס** צריך להתמודד לא רק עם חוסר ייצוג הנשים בו – עליו לספר את סיפורו לצופה שיש לה דעה קדומה על המזרח התיכון, ולא דעה חיובית במיוחד. עם התקדמות הסרט, רבות מתגובותיה של טרי לימדו על ניכור כלפי סוריה והמזרח התיכון בכלל. היא התייחסה לכך שהלוחמים יחפים, שהספות הן למעשה מזרנים על הרצפה, היא תהתה אם הרופאים בסרט הם באמת רופאים כמו אצלנו, אם יש בכלל נמל תעופה במקום כזה, למה הקבורה חשובה כל כך לאנשים שם, ואיך זה שכולם שם, כך נראה לפחות, יודעים לתפעל נשק?

בחינת תגובותיה של טרי לסרט בדיעבד גרמו לי להרהר על חלק מהאמונות שאני מחזיק בהן בנוגע למידת השפעתם של סרטים תיעודיים. אני מאמין שסרט כמו **חזרה לחומס**, המאפשר לצופה בו להכיר באופן אינטימי מציאות שאין לו כל דרך אחרת לפגוש, הוא כלי אפקטיבי לקרב אלינו את ה"אחר". עם זאת התבוננות בצורה שבה טרי ראתה את הסרט מחייבת אותי להודות שהסרט הזה לא הצליח לערער את דעותיה על המזרח התיכון באופן שאני מקווה

ומאמין שסרטים כאלה יכולים לעשות. למעשה נראה שהדעות הקדומות של טרי הן שעיצבו את צפייתה בסרט. מעבר לכך שהיא חשה ניכור מהתרבות ומהמנהגים, היה לה קשה להבין את המלחמה עצמה:

טרי:

למה זה טוב בכלל? מי ישקם את הזבל הזה? על מה זה, ניצחון לשם ניצחון? מה, הם יהרסו שם הכל ואז יגידו "ניצחנו ועכשיו אנחנו חיים בין ההריסות"?

התגובות הללו של טרי, שאני מכיר אותה כאישה טובת לב, רגישה ופתוחה בהשקפותיה, הפתיעו אותי. בתחילה חשבתי שכלל שיתקדם הסיפור יהפכו התגובות שלנו להיות דומות זו לזו, אבל זה לא קרה. הבנתי שהצפייה הזו אולי לא תלמד אותי הרבה על איך הסרט **חזרה לחומס** עובד על צופה, אבל כפי הנראה היא תלמד אותי דברים שלא ידעתי על שכנתי טרי ועל האמונות והרגלי המחשבה שלה. ואולי בעצם גם על אלו שלי?

2. תשומת לב לפרטים

בניסיון להבין את תגובתה המוטה של טרי לסרט שמתי לב לדפוס מסוים בצפייה שלה: ברבים מהרגעים שבהם הגיבה באופן שחשף את דעותיה הקדומות על המזרח התיכון, היא הגיבה הרבה פעמים לפרטים שבעיניי היו שוליים. לדוגמה תגובתה לסצנה המופיעה כרבע שעה לאחר תחילת הסרט.

בשלב זה כבר חזינו בהתקוממות העממית בסוריה וראינו איך השלטון מדכא אותה. יורים באנשים, עוצרים אותם, מענים אותם ומוציאים אותם להורג. אנחנו גם כבר מבינים שגיבור הסרט, עבד אל באסט סארוט, מפוכח מאשליות ואינו סבור שהתנגדות בלתי אלימה תוכל להפיל את השלטון. כעת אנחנו נמצאים עם באסט וכמה חברים בסלון של בית. המחשבים שעל השולחן משווים לו מראה של חמ"ל מאולתר. באסט עונד נרתיק אקדח ואף על פי שלא רואים שום כלי נשק, אפשר להבין שהוא פנה לדרך צבאית ועכשיו הוא אחד המארגנים של המאבק המזוין בחומס. באסט ומארגן אחר פותחים שיחת סקייפ עם מישהו שאנו רק שומעים את קולו. מסתבר שהאדם הזה מספק כספים להתקוממות ומטרת השיחה היא לדבר אתו על מימון. בשיחה, באסט מבקש להבטיח שאותו מגייס תרומות יגלה לתורמים למה משמש כספם.

באסט:

חאג', אתה חייב להגיד לו שהכסף הזה הוא בשביל נשק, לא רק אוכל... יש לנו קבוצות והרבה בעיות.

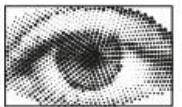
מגייס התרומות:

אמרתי להם. אמרתי להם שזה בשביל נשק.

טרי:

זה עולם של גברים, אבל הם מתייחסים לילד בן עשר באותו אופן...

הערתה של טרי הסבה את תשומת לבי לילד צעיר שברקע. הוא נמצא שם עם המבוגרים אבל אינו עושה שום דבר מיוחד. זאת הייתה הפעם השלישית או הרביעית שראיתי את **חזרה לחומס**. התחוור לי שבשעה שאני בקושי זכרתי את הילד בהקשר הזה, טרי ייחסה לו חשיבות רבה:

טרי:

אני מניחה שאין טעם להסתיר את זה ממנו, כי זה העולם שלהם... אצלנו היינו מנסים לגונן על הילד ולהגיד, "היי, הכל בסדר"... ואני מניחה שייקחו גם את הילדים להילחם, כי הם לא פחות כשירים מכל אחד אחר.

ההתמקדות של טרי בילד שבסצנה הזאת גרמה לי לתהות למה אני, אב לילד באותו גיל בערך, הגבתי אליו כ-Background Action ולא כמרכיב חשוב בתמונה. גם סטיב בצפייה הנפרדת הגיב בדומה לטרי:

סטיב:

הוא פשוט יושב שם, אוכל את האוכל כאילו הוא בקולנוע משהו... אני הייתי אומר "ג'ימי, לך תשחק קצת בחדר השני". הילד הזה בטח יושב שם כי לזה מחנכים אותו. הוא יהיה אחד הלוחמים יום אחד.

האם ההבדל בין הראייה שלי את הסצנה הזאת לראייה שלהם קשור לזה שאני בעצמי מהמזרח התיכון? או אולי מפני שבעצמי הייתי עד לחשיפת ילדים למציאות קשה ואני פשוט מקבל את זה כדרכו של עולם? אף על פי שזהו הסבר אפשרי, הוא לא נראה לי מספק. ראשית, לא צריך להרחיק עד למזרח התיכון כדי למצוא ילדים שהסביבה שלהם אינה מבודדת אותם מקשיי החיים. למעשה לא צריך אפילו לצאת מגבולות פילדלפיה, עיר מגוריהם של טרי וסטיב. מעבר לכך, גם אם הייתי עד בעבר לסצנות שבהן נחשפו ילדים לאלימות או למאבק, אני עצמי בוחר כהורה להגן על ילדי שלי ממידע או רגשות קשים כך שלמעשה אני שותף לרגשותיהם של טרי וסטיב בעניין זה. ועדיין, מדוע לא הבחנתי בילד?

לדעתי ראיית הילד או אי-ראייתו חושפת דבר נוסף. היא מראה שיש הבדל באופן שבו טרי ואני צופים בסצנה. אני הייתי שקוע בעניין המרכזי של הסצנה: השיחה על הכסף ועל הנשק והרצון המרשים בעיניי של באסט להבהיר את הדברים לתורמים. טרי, בשל סיבות משלה, התבוננה בסצנה באופן שונה ולא התמקדה באירוע המרכזי בה אלא בפרטים המרכיבים אותה. ולראיה, חווייתה של טרי בהמשך התמונה הוסיפה להתנהל "במקביל" לשלי.

עם התקדמות הסצנה, לאחר שסוכמו ענייני המימון, שואל מגייס התרומות את עבד אל באסט אם יש לו אולי איזה שיר או סיסמה חדשים. לא נדרש הרבה מאמץ לשדל את באסט לשיר. הוא מסכים לבצע מעל גלי הסקייפ את השיר החדש שכתב.

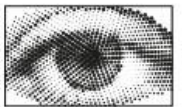
באסט:

אתה יכול לקחת את זה לתחנת הרדיו שלך!

כשבאסט מתחיל לשיר, הסצנה הופכת בעיניי לרגע מורכב ומצמרר שמגלם את מה שלדידי הוא הטון הייחודי של **חזרה לחומס**. הסיטואציה עצמה מלאה הומור; הגיבור שלנו, חמוש באקדה, מבצע שיר תוך שהוא משתמש בידיו ללוות את השירה במחוות דרמטיות ובמקביל לתפעול הטכנולוגיה שסביבו. שאר חברי קבוצת הצעירים המשועשעת מקנטרים את באסט תוך כדי שהוא שר אבל גם מצטרפים אליו כאיש אחד בפזמון. בעוד הצופה נהנה אולי מהאלמנטים הקומיים של הרגע, הכתוביות מבהירות מה מילות השיר.

באסט:

החלטתי אבי
חלומי אחד, למות שהיד
והחלום שני – חופש.

טרי צפתה בסצנה בעניין אבל במקום להגיב למילות השיר או לסיטואציה כולה, תשומת לבה היתה נתונה לפרטים אחרים בה:

טרי:

למה הוא מוציא את הטלפון הזה, מה הוא עושה סלפי? יש שם חמישה מחשבים, איך יש להם אינטרנט בכלל? אני רואה כבל אז זה בטח חיבור קווי... ההוא בצד ימין לא נראה משם בכלל. הוא נראה כמו היפסטר... או שהוא למד בארצות הברית וחזר או שהוא רואה הרבה טלוויזיה... כאן נראה בכלל שזה צילומים של מישהו אחר... זה נראה כמו סרטון ביתי... נראה לי שהוא התגנדר במיוחד בשביל הסצנה הזאת כדי להראות טוב מול המצלמה...

כמובן, אין אופן "נכון" או "לא נכון" לצפות בסצנה. יש דרך מסוימת שבה היוצר שואף שנראה את הסצנה, אבל, במיוחד בסרט מורכב כמו **חזרה לחומס** הדימויים מאפשרים לצופים נתיבים ואופנים שונים לחוות את החומר. מבחינתי אם כך השאלה היא לא רק מדוע טרי ואני ראינו את הסצנה באופן שונה, אלא על מה מעידים אופני הצפייה השונים שלנו?

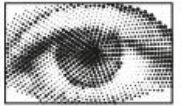
מהתגובות של טרי, אני מסיק שטרי לא ראתה את הסצנה כחלק מהסיפור אלא יותר כאוסף של פרטים שליקטה. ועוד, זאת רק דוגמה לכמה סצנות שטרי ראתה באופן שנראה לי הפוך מהאופן שבו אני ראיתי אותן. חשוב לציין שטרי לא המציאה דבר ולא הניחה הנחות בלתי מבוססות. כל מה שראתה בסצנה הזאת אכן היה בפריים, אבל לי זה נראה כמו פרטי רקע. במילים אחרות, הייתה לי הרגשה שהצפייה של טרי ברגעים האלה התרכזה באלמנטים שוליים ולא ברגש העיקרי או במידע החשוב שהסצנה מוסרת.

האם העובדה שפרטי הסצנה תפסו את תשומת לבה של טרי קשורה לדעותיה על המזרח התיכון ועל סוריה? אם כן, כיצד? השערה אחת בדבר הקשר בין שני היבטים האלה בחוויה של טרי היא שכאשר טרי מרגישה ניכור כלפי התמונות שעל המרקע היא מתרכזת בפרטים כאמצעי מרחיק, והריכוז בפרטים ממילא מייצר אופן צפייה שונה מזה שלי.

השערה אחרת, הפוכה, היא שמאחר שיש לטרי תפיסה מוקדמת, שלילית, של העולם המוצג בתמונות האלה, הפרטים מקבלים משמעות שונה בעיניה. משמעויות שונות עשויות להפר את "היררכיית המשמעויות" שהתכוון אליה היוצר. למשל אי-הימצאותן של נשים בצילומי ההפגנות בחומס: היעדר הנשים הוא בעל משמעות גבוהה יותר לטרי מאשר ההפגנות עצמן. האם יכול להיות ששינוי היררכיית משמעויות שכזו חוסמת בפני טרי את המשמעויות "המרכזית" של הסצנה? אינני בטוח מה כאן הסיבה ומה המסובב, בייחוד מפני שהשאלות האלה נעשות עמוקות יותר אם מביאים בחשבון היבטים אחרים של הצפייה של טרי **בחזרה לחומס**.

3. באסט וטרי

התגובה של סטיב, אף שאינה במרכז המאמר הזה, גם היא הייתה מעניינת מבחינתי. לעתים דמו תגובותיו לאלו של טרי ולעתים נראתה לי החוויה שלו שונה מאוד משלה. היה לי ברור מהתחלה שהעיניים של סטיב מזהות מהר היבטים שונים של מלחמת הגרילה. הוא שם לב לחצים שהלוחמים מציינים על קירות כדי לסמן מעברים שמחוץ לשדה הראייה של הצלפים של אסד. לעתים הוא זיהה את כלי הנשק שלהם. בסצנות שיש בהן יותר "אקשן", התגובות שלו הראו שהוא מרגיש את הסיטואציה. בסצנה לילית אחת, אחד הלוחמים מדליק אור קרוב למקום שהצלפים יורים עליו. סטיב התכווץ.

סטיב:

בנאדם, מה אתה עושה? זה כמו להכריז "אנחנו כאן".

בעיצומו של אחד הקרבות המתואר בסרט, הלוחמים מתכוננים לשגר אר-פי-ג'י בטנק.

סטיב:

אחרי שהוא יירה הם ידעו שאנחנו כאן, אז מה הרעיון?
לירות ולברוח?

עוד נראה שסטיב מחבב את באסט אישית. בעוד הסרט מראה איך הופך באסט ממארגן הפגנות לאיש צבא, סטיב הגיב בלשון אוהדת.

סטיב:

אם אחי היה נהרג? העסק מתחיל... כן הייתי עושה אותו
דבר...

מצאה חן בעיני סטיב הגישה העניינית של באסט למלחמה שבה הוא פועל כמו גיבור בסרט פעולה. באחת הסצנות באסט, העייף, חופר קבר לחבר שנהרג בקרב. פתאום טיל או פצצת מרגמה מתפוצצת קרוב אליו. המצלמה רועדת מהפיצוץ. הדבר כמעט שאינו ניכר בבאסט. הוא מפנה את מבטו לראות אם הצלם בסדר, וממשיך לחפור.

סטיב (מתפעל):

מה שזה לא היה, זה פגע קרוב מאוד. והוא, כאילו, "אתה
בסדר? אני בסדר" ... חזק.

בתמונה שבה באסט שובר קיר בפטיש כבד כדי לאפשר ללוחמיו לעבור ולהתקדם, סטיב הביע הזדהות ברורה.

סטיב:

כולם מכירים בו כמנהיג אבל הוא זה עם הפטיש. הוא לא
אומר: "ג'ו, תטפל בזה!" וזה מנהיג... הוא נותן כתף.

לאור התגובות האלה ואחרות נוצר אצלי הרושם שסטיב כמו "צובר" את המידע על אישיותו של באסט פחות או יותר כמוני וכפי שאני מתאר לי שיוצרי הסרט היו רוצים שהצופה האמריקאי יעשה. ואילו אצל טרי נדמה שהסצנות האלה לא "הצטברו" כך והיא לא הזדהותה ולא התחברה כלל לדמות הראשית של הסרט. מהתחלה היה נדמה שהיא מפקפקת במניעיו של באסט, בתקוותיו, ביכולות שלו ואפילו בנטייתו לפצוח בשיר לא ריככה אותה.

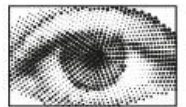
טרי:

אני לא חושבת שיש לו כישרון שירה, אני חושבת שהקול
שלו נוראי. זה כמו אתלט שרוצה לשיר ראפ. נדמה שהוא
רוצה לעזוב את הכדורגל ולהיות הזמר של המהפכה. זה
מזכיר לי את השירה בעברית בבית הכנסת או בשיעורי
עברית, שתמיד הייתי רוצה שהיא תלווה בכתוביות (צוחקת)

בסצנה אחרת אנשים מביעים את אהבתם לעבד אל באסט החולף ברחובות חומס.

טרי:

הוא משתמש בזה שהוא כוכב כדי לעזור (למהפכה) או
שהוא כוכב דועך שמשתמש במהפכה?

סקירת תגובותיה של טרי לסרט אפשרה לי, בדיעבד, להתבונן במסלול היחסים שבינה הצופה ובין באסט גיבור הסרט, ולהשוות אותם ליחסים שהיו לי עם אותה דמות ראשית.

ככל שהלחימה מסלימה, העיר חומס מכתרת על ידי כוחות המשטר ונתונה במצור. עבד אל באסט וחבורתו ממשיכים להדוף את כוחות אסד כאשר הם כלואים בעיר ההרוסה. בנקודה זאת בסרט מתרחשת הסצנה שתיארתי לעיל (דרך נקודת מבטו של סטיב) ובה גוער באסט בחבורות אחרות על שאינן נלחמות חזק מספיק ושובר קיר כמו ידיו בלי לבקש מאיש זוטור ממנו לעשות את העבודה הקשה. בסצנה הבאה, רואים את חבורתו נלחמת בכוחות משוריינים. כמו שציינתי קודם, התמונות האלה ריגשו את סטיב וגם אותי וחיזקו את המנהיגות והאומץ של באסט בעינינו. התגובה של טרי הייתה שונה.

טרי:

אני כל הזמן שואלת את עצמי למה הם צריכים שהוא יגיד להם מה לעשות. כאילו פתאום מישהו אומר שהוא המפקד ומתחיל לנהל הכל ואין לו מושג. אולי הוא חכם בטבעו, או שיש לו אינטואיציות טובות, אבל אלוהים יודע אם מה שהוא אומר להם לעשות זה הדבר הנכון או הלא נכון. נראה לי שהוא סתם ממציא. הוא לא יודע מה הוא עושה. הסרט עובר ועובר ואני לא מכירה אותו טוב יותר. חוץ מזה שיש לו ביצים אני לא מצליחה להבין אם הוא חכם או טיפש, אם הוא מוכשר, אם הוא יירה ברובה הזה כמו שצריך. אולי במזרח התיכון כל מה שצריך זה רק אומץ...

אבל כשהמצור נמשך, אפילו באסט, שכבר הוכיח שיש לו כושר עמידה והתאוששות מצוין, מתקשה להחזיק מעמד. הוא מאבד חברים רבים בקרב והלחימה הבלתי פוסקת מתישה אותו. בסצנה המורכבת משוטטים ארוכים ואסקספרסיביים הוא נראה יושב, קטטוני, ואינו יכול לירות או אפילו לזוז בעוד הקליעים שורקים סביבו. בעודו יושב שם בראש מורכן ואר-פי-ג'י טעון בידו, הצלם שואל אותו מה אָתו. באסט משיב כמעט בלי קול.

באסט:

פשוט כבר אין לי את זה... מה שצריך כדי להמשיך...

צלם:

למה? זה לא מתאים לך.

באסט:

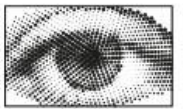
זה לא רק זה... כל החברים שלי הלכו...

טרי:

נראה שהוא רוצה להרים ידיים אבל כבר אין לו כל כך ברירה...
מפתיע שהסרט נמשך. חשבתי שהוא כבר יתייאש בשלב הזה.

פתאום היה נדמה שטרי מתקרבת לבאסט. זאת הייתה הפעם הראשונה שהיא ניסתה להבין את המצב שבו נמצא גיבור הסרט ולא לשפוט אותו.

טרי:

ובגלל שאין הצגה של הזמנים (בסרט) ואני לא מבדילה בין יום אחד ליום אחר... ש... הם מפסיקים להילחם בכלל? הם הולכים לישון לפעמים? זו לחימה 24/7? מתי בפעם האחרונה הוא שכב לישון קצת? לא מראים את זה כלל. אולי הוא ער שלושה ימים? אולי שלושה חודשים? אני לא יודעת! הוא פשוט נראה מותש והסרט מציג את זה יפה. אתה יודע, בהתחלה הוא היה שמח, עם תקווה, ועכשיו הוא מרוט. אני לא חושבת שהוא ידע שזה מה שמחכה לו...

תחושה דומה של טרי אל באסט התעוררה שוב לקראת סוף הסרט. באסט ואנשיו נוחלים תבוסה קשה בניסיון נועז לפרוץ את המצור ולאפשר כניסה של קבוצות מורדים אחרות לתוך העיר. לוחמים רבים נהרגים בניסיון הזה ובאסט וכמה אחרים ששרדו בנס נמלטים מהעיר הנצורה על ידי חפירת מנהרה שמובילה למקום בטוח. החפירה אורכת למעלה מ-13 יום. אבל לא לוחם כבאסט יישאר מחוץ לתופת של חומס במקום נוח ובטוח. הוא מחליט לחזור לחומס (ומכאן שם הסרט). בקושי רב מקבץ באסט כ-20 לוחמים ומוביל אותם במשימת התאבדות בניסיון לפרוץ חזרה פנימה לתוך העיר המכותרת. בהובילו את הקרב הזה הוא נפצע זו הפעם השנייה בסרט. באסט מתעורר על שולחן ניתוחים במרפאה ארעית שבה רופאים מנסים להציל את רגלו. בסצנה מכמירת לב אנחנו רואים את הלוחם הקשוח, מעורפל וסוחרר מתרופות ומתקשה לדבר. הוא בקושי מצליח להרים את ראשו ולהסתכל סביב. כשהוא מצליח לעשות את זה, הוא רואה שאנשיו נמצאים אֶתו שם. הדבר הראשון שהוא מוציא מפיו הן מילות תנחומים לאחד מהם.

באסט:

מאהר,

אללה ירחם על אחיך, מאהר.

מאהר:

שאללה ירחם על כולנו, באסט.

באסט מתפרץ בבכי. דמעותיו הופכות למונולוג נרגש שכלל הנראה נובע גם מכאב פיזי וגם מייאוש. הגברים מגיבים באופן אוהב. הם מעודדים אותו להירגע ומנסים להפיס את רוחו.

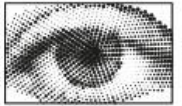
באסט:

חבר'ה! אל תתנו לדם השהידים להישפך לחינם! אל תתנו לדם השהידים להישפך לחינם... אני רוצה למות! (הוא מתפתל מכאבים) תנו לי למות אבל אני רוצה לפתוח דרך למשפחות (הנצרות בעיר). תהרגו אותי, אבל תנו להן לצאת!... זה למען אללה! למען אללה!...

הרגע הזה, שהוא בלי ספק השיא הרגשי של **חזרה לחומס**, העלה דמעות בעיניי כשצפיתי בו. האם הגבתי לכאב הפיזי של באסט? האם הגבתי לייאוש שלו? אולי ריגשה אותי העובדה שבשום מקום הוא לא מתלונן על המצב שלו אלא רק מדבר על האנשים שאיבד, על המשפחות הנצורות ועל המרד? אינני יודע.

בתחילת הסצנה הזו חשדה טרי בבאסט כפי שחשדה בו לאורך כל הסרט.

טרי:

אני לא יודעת אם הוא עושה כאן הצגה. פשוט אני כבר לא יודעת מה אמיתי ומה לא אצלו...

אבל בהמשך הסצנה היא התרככה.

טרי:

לא, הוא בוכה... באמת ראיתי דמעה... עכשיו זה נראה לי אמיתי. הוא בוכה והלוחמים מחבקים ומנשקים אותו... אני חושבת שזאת הפעם הראשונה שבאמת רואים אותו. שרואים למה הוא עושה את כל זה. אז אני מרגישה שזה אמיתי, סוף סוף רואים אצלו איזה רגש. כי עד עכשיו הוא נרא שמר על פסאדה של מין גבורה כזאת.

זו גם הייתה הסצנה שבה היה יחסה של טרי לתרבות המזרח תיכונית שהסרט מציג מעט סלחני ומסוקרן יותר.

טרי:

מפליא אותי כמה הם עדינים ואוהבים אחד עם השני. הם טופחים זה לזה על הראש ומלטפים את הלחי, וזה מעניין, כי הגברים האלה לא ממש מצטיירים ככה. וברור גם שפחות אכפת להם מהנשים שלהם... אבל הם כאילו אוהבים אחד את השני יותר. אולי הרגש החזק הזה הוא בגלל שהם נלחמים זה למען זה, בגלל שהם מוכנים למות אחד בשביל השני?

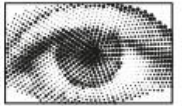
אבל אפילו ברגעים הללו, כשהייתה טרי ביקורתית פחות כלפי באסט, היא לא הבינה אותו. העולם שלו רחוק כל כך משלה, והצפייה בחזרה לחומס לא גישרה על הפער. כשצוין באסט את העובדה שאם המורדים לא יילחמו אף אחד לא יגן על האדמה, טרי לא השתכנעה.

טרי:

מה כל כך חשוב באדמה? אני לא אומרת שצריך פשוט להגיד: "בבקשה, הנה המפתחות לבית שלי. אני הולך". אבל כשאתה מנצח, ואתה נתקע עם כל הזבל הזה, בלי משאבים, בלי כסף, בלי כוח אדם. איבדת את כל מי ומה שהיה לך, ומה אז? אני חושבת שזה עניין גדול במזרח התיכון. כולם כל כך רכושניים או טריטוריאליים כי זאת תרבות כזאת.

יש להודות שברגע הזה חשתי חוסר סובלנות כלפי העיוורון של טרי וכלפי ה"תרבות" שלה עצמה, אבל באותו זמן גם נאלצתי לשאול את עצמי: מה העמדה שלי בעניין התוחלת וחוסר הטעם של המלחמה הזו? הרי אני בעצם מסכים עם טרי שאין שום היגיון וטעם בלחימה אין-סופית עד להחרבתה של הארץ הזו. והאם אני לא מסכים אתה בעניין הדרת הנשים מהמרחב הציבורי? אז מה גורם לי לראות את הסרט באופן שונה ממנה? מה גורם לי להיות מסוגל להזדהות עם מוסלמי חמוש שמצהיר שוב ושוב על נכונותו למות כשהיד? האם אני מזדהה עם עבד אל באסט סארוט האדם, או עם עבד אל באסט סארוט הגיבור של חזרה לחומס? האם הזדהותי נתונה למה שהאיש מייצג או ליכולת שלי לראות את הסרט באופן ה"נכון"?

באמצעות המבט של טרי על חזרה לחומס יכולתי להבחין עתה באופן יותר ברור במבט שלי עצמי ובהנחות היסוד והמוסכמות החברתיות שממנו הוא מורכב. זה לא רק שחזרה לחומס הוא סרט טוב בעיניי – אלא שאני "צופה טוב" עבור הסרט.

4. הסרט הזה ישפיע על איך שאני קוראת את החדשות

מלבד האפשרות לעקוב אחרי מהלך היחסים בין טרי לדמותו של באסט היה מאפיין חשוב נוסף שהתגלה לי בתמלילי תגובותיה. הרבה פעמים במהלך הצפייה הביעה טרי מודעות למכניזם הקולנועי של הסרט, כמו גם לתפקידה כצופה. היו אפילו רגעים שבהם התייחסה טרי לעיניה הקולטות את התמונה. היא נשמעה נבוכה מעט כשאמרה דברים כמו "אני עורכת דין, לכן אני תמיד מסתכלת על דברים כמו על ראיות" או "אבא שלי היה רופא שיניים ובגלל זה אני תמיד מסתכלת על שיניים של אנשים". היא הייתה ערה גם למרכיבי הסרט וחשבה על תהליך הכנתו וגם על המניעים של האנשים שעשו אותו. זה היה מרכיב חשוב בחוויית הצפייה שלה. בדקה העשירית בערך של הסרט היא ציינה זאת לראשונה:

טרי:

מי מצלם את זה בעצם? זה נראה כמו הסרטה של ראיות...

כמה דקות אחר כך, המצלמה נמצאת במכונת שעומדת לחצות סמטה שצלפים חולשים עליה.

טרי:

הם עושים את זה בשביל הסרט, או שהם באמת צריכים להגיע לשם?

ובזמן שיחת טלפון נואשת אחת בין באסט למישהי שנמצאת מחוץ למצור היא העלתה תהייה:

טרי:

אולי הוא צריך להגיד את זה עכשיו כדי שזה יהיה בסרט?

טרי בעצמה אמרה שאולי היא רואה את הסרט ב"עיני עורכת הדין" שלה, אבל היא הייתה ערה לא רק למנגנון יצירת הסרט. בזמן שבאסט שר שיר הקורא לעולם שבחוץ להתייחס לסבל של הסורים היא אמרה:

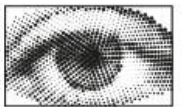
טרי:

הם רוצים לעשות את הסרט, לשלוח אותו ושיצילו אותם? מה הרעיון? הם לא מתעדים את זה כדי להראות כמה זה נורא. נראה שהם מתעדים את זה כדי לומר "אתם רואים?!" כאילו הם מתעדים כדי להוכיח איזו נקודה ולא כדי להראות כמה זה נורא.

התגובות האלה, שנאמרו ממש באמצע הסרט, מראות שמבחינת טרי הסרט ותנועת ההתנגדות אחד הם. לדידה, הסרט התיעודי **חזרה לחומס** אינו מתבונן בלוחמים אלא הוא חלק מהלחימה. עצרתי את הסרט ושאלתי את טרי מה היו יוצרי הסרט צריכים לעשות ולא עשו לדעתה.

טרי:

הם צריכים לטפל יותר בהיבט האנושי. הם היו צריכים להתגב החוצה ולראות איך נראים החיים של האנשים שמתחבאים ומפחדים ושל אלה שברחו. האנשים המפוחדים

שמתחבאים והילדים. אני יודעת שזה על מה שהם (המורדים) עושים, כעדות, אבל... כנראה הייתי רוצה לראות למען מי הם מורדים. כי אני לא רואה את הדבר שהם מנסים לשמר. אני לא מקבלת כאן שום הרגשה של הקהילה שהייתה לפני או של אורח החיים שהם קיימו, או של חופש הדת, שום דבר מזה. זאת אומרת או שיש לך הרבה ידע מוקדם על הדברים האלה, או שאתה נשאר רק עם ההרגשה שמתחולל איזה קרב והם אחד הצדדים בו.

בעיניי התגובה הזאת היא רגע ראוי לציון של ראייה נכוחה של צופה את חוויית הצפייה של עצמה. התגובה היא גם ביקורת הוגנת על המבנה של **חזרה לחומס**. התסכול של טרי בהחלט מתכתב עם מה שככל הנראה הייתה אחת ההחלטות הבסיסיות של יוצרי הסרט הזה. עד אותו רגע שבו עברה בטרי המחשבה הזאת, למעט סצנה קצרה אחת שמראה אזרחים נמלטים, התמקד הסרט במובהק בבאסט ובאנשיו.

אפשר היה לומר בשלב הזה שטרי הסבירה בהצלחה מדוע היא לא התחברה ל**חזרה לחומס**, אבל התגובות שלה בהמשך הסרט סותרות את ההסבר הזה. כנזכר לעיל, אחרי שכשלו מאמצייהם לפרוץ את המצור מבפנים, באסט ואנשיו נמלטים דרך מנהרה לאזור כפרי סמוך לחומס. שם מתאחד באסט עם משפחתו שעזבה את העיר בתחילת הלחימה. המצלמה מראה תמונות משפחתיות שאכן מראות לנו איך נראו חיייהם של באסט ומשפחתו לפני המלחמה. אבל טרי לא הגיבה לדברים הללו באופן שונה משהגיבה לאלמנטים אחרים בסרט. בתמונה שבה באסט ומשפחתו נחים בכרם זיתים היא אמרה:

טרי:

אז אלה ההורים שלו ואחיו? יש לו מערכת יחסים? זה לא ברור... ועכשיו הם בפיקניק... זה כל כך מוזר. זה מבויים?

בסצנה הבאה באסט נח בבית המשפחה. האווירה בסצנה הזאת שונה מבכל הסרט. גופו של באסט נינוח. הוא מהורהר ושקט. ילד קטן יושב לידו. הוא מלטף בעדינות את ראשו.

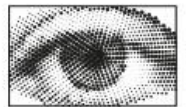
טרי:

זה אחיין? אח? אני כבר לא יודעת...
הספות האלה על הרצפה הורגות אותי...

ברור שטרי לא הייתה מסוגלת, או שלא רצתה להישאב אל הסרט כפי שנדמה לי שיוצרו היו רוצים, לפחות לא בעת הצפייה בו. הוספתי את ההסתייגות הזאת כי אחרי הצפייה המשותפת הראשונה שלה ושל סטיב, שאלתי את טרי באימייל מה תהיה השפעתו על הסרט עליה. בתשובתה הדהדו רבות מהמחשבות שציניתי לעיל, אבל ניכר בה הלך רוח שונה מעט מבזמן הצפייה.

טרי:

החוויה הזאת גרמה לי לחשוב על החיים שלי לעומת החיים שלהם. כל הזמן הרגשתי שיש לי מזל ולהם אין. מעולם לא חייתי בפחד ולא נאלצתי להימלט על נפשי. הסרט הזה בוודאי ישפיע על איך שאני קוראת את החדשות בנוגע לסכסוך בסוריה ולאנשים שבורחים משם. אני חושבת שממילא כבר הייתי אמפתית, אבל זה ייתן לי מחשבה מדויקת יותר על הסכסוך. זה יעזור לי כשאצטרך לעמוד מול אחרים ולהסביר למה על אזרחי ארצות הברית להיות נדיבים יותר בקליטת פליטים מסוריה וממדינות "הרוסות מלחמה"

אחרות. אני חושבת שעדיין הייתי מהססת לבקר במזרח התיכון. כשאני חושבת על המזרח התיכון אני חושבת על סכסוך ועל סכנה והסרט הזה כולו סכסוך וסכנה. כשאני רואה סרטים שבסופם אני מרחמת על אנשים בשל נסיבות חייהם, יוצא שאני הרבה יותר מודה על גורלי ששפר עליי. קשה גם שלא להשליך ולדמיין איך היו חיך במצב כזה. אני לא יודעת אם הייתי יכולה לנהוג כמו הגברים בסרט הזה. אני יודעת שהם נלחמו לטובת הכלל, אבל אני לא יודעת אם אני חזקה כמוהם. אולי אני יותר פרגמטית מאמיצה...

5. מישהו יראה את הצילומים הללו

כמו קולנוענים תיעודיים רבים שעבודותיהם סובבות סביב עניינים חברתיים ומדיניים, אני מצר על כך שהעניין והדין הרלוונטי שהסרטים יכולים לייצר לא תמיד מיתרגמים לשינויים ארוכי טווח במציאות שהם מציגים. הפרדיגמה הבסיסית שמניעה את מי שיוצר, מממן ומקרין סרטי תעודה היא: ככל שסרט התעודה סוחף ומתוחכם, כך יותר אנשים יראו אותו ויושפעו ממנו. החשיפה הזאת תביא עם הזמן לשינוי בשיח, לרמה גבוהה יותר של אמפתיה וסולידריות בין מעמדות ובכך לתמורה חברתית רצויה. למותר לומר שחויית הצפייה, החיבור בפועל של הצופה עם החומרים האודיו-ויזואליים, היא החולייה הראשונה בהשתלשלות הדברים הזאת. מאמר זה מתאר ניסיון להבין חיבור או מערכת יחסים אחת כזאת: טרי ברודסקי, שמבחינתי מייצגת קהל אמריקאי שכיוצר הייתי רוצה להגיע אליו, פוגשת סרט אחד, **חזרה לחום**, שבעיניי הוא אבן דרך בקולנוע התיעודי של הזמן האחרון.

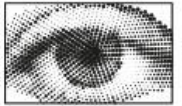
הניסיון לברר את מהלכה של חויית צפייה אחת נראה לי עכשיו כפתיחתה של תיבת פנדורה. זכיתי להצצה אל דעותיה של טרי על המזרח התיכון, דעות שהפתיעו אותי. הופתעתי לגלות שלפחות בחלק מהזמן היה לטרי אופן צפייה שונה משלי, הקשור אולי באותו מטען שהביאה עמה לצפייה. התגלה לי טפח ממה שקורה כשצופה לא נקשרת ולא מזדהה עם גיבור הסרט. הופתעתי מרגעים של מודעות הצופה לעצמה ולהבניית הסרט בידי יוצרו. עדיין עליי לתת את הדעת להבדל שהתגלה בין תגובותיה של טרי רגע אחר רגע בסרט ובין הסיכום שכתבה על חויית הצפייה בכללותה.

אי אפשר ואין זה אחראי לנסות לבנות תאוריה מהרשמים שתיארתי לעיל, ולא כל שכן על בסיס צפייה אחת בסרט. ועם זאת אני מרגיש שהצפייה של טרי **בחזרה לחום** מעלה לפחות שתי שאלות (או שתי סדרות של שאלות) שהן חשובות לאנשים המבקשים להגיע לקהל באמצעות קולנוע דוקומנטרי.

שאלה אחת היא מה כן אפשר ללמוד מרצף החוויה של טרי. השנייה היא מה אפשר ללמוד מההבדל בין רצף החוויה שתיעדתי ובין תגובתה לאחר הצפייה – המייל ששלחה לי.

אין זה חידוש גדול שאנשים שונים רואים סרטים באופן שונה זה מזה. ועדיין האופן שבו חוותה טרי את הסרט הוא בעיניי הדגמה חזקה (ואפילו מדאיגה) למהי "שונות" הצפייה בין צופה אחד למשנהו. המבט של טרי הוא המבט האינדיבידואלי שלה, אולם הוא אינו המבט של "אינדיבידואל" מפני שהוא חושף יותר מכל את הסביבות החברתיות שטרי היא חלק מהן. המשמעויות שנתנה טרי למראות שבסרט נובעות מכך שהיא אישה; שהיא יהודייה במוצאה (גם אם לא בדרך חייה); שהיא עורכת דין, ועוד תובעת; שהיא אינה מרבה לצפות בסרטי תעודה; ועוד היבטים רבים אחרים של אישיותה ושל תולדותיה האישיות שאיני מודע להם.

אבל האם כל מה שאפשר לומר על הצפייה של טרי הוא שהחוויה היא הצטברות של הרגלי החשיבה שלה ודעותיה הקדומות? האם אישה כמוה מועדת להתנכר ל**חזרה לחום** ולגיבור הראשי? אני חושב שזו תהיה תשובה קלה מדי. גם חשוב לזכור שטרי לא רק נתנה משמעות

שונה משלי לתמונות ולאירועים; הייתה לה לכאורה דרך שונה להתבונן בסצנות, או לפחות בחלקן, דרך שאפשרה לה לראות דברים שאני לא ראיתי. ההתרשמות הזו מעודדת קריאה שונה של תגובותיה של טרי: מה אם יש משהו בסרט **חזרה לחומס** שגירה את הרגלי החשיבה והדעות הקדומות של טרי, ולא להפך?

אף שאין לי תשובה לשאלה ואף לא כלים להשיב עליה, אני חש שכיוצר יש לי הרבה מה ללמוד מחוויית הצפייה של טרי ושל צופים נוספים ושונים. יוצרים מייחסים חשיבות גדולה לתגובות הקהל, אבל לתחושתנו אנו דנים בתגובות הללו תוך שימוש בלקסיקון מוגבל יחסית המכיל ביטויים כמו "התרגשו", "התעצבנו", "נפתחו", "הבינו", "עובד בארץ או עובד בחו"ל" וכן הלאה. לדעתי מציאת שפה מורכבת יותר להגדיר בה את הצופים ואת האינטראקציה שלהם עם הסרטים היא דרך לקידום המדיום והשפעתו.

תגובתה של טרי לאחר הצפייה, באותו מייל ששלחה לי, מעמידה בפנינו שאלה נוספת הדורשת התייחסות: בתחילת המאמר אמרתי שטרי מייצגת היטב קהל יעד אמריקאי מסוים המעניין מאוד יוצרי סרטים תיעודיים מסוגו של **חזרה לחומס**. אבל מה היה קורה אילו לא הייתי עוקב אחרי התגובות שלה "רגע אחר רגע"? מה היה אילו רק הקרנתי לה את הסרט וקראתי את המייל המתאר את התרשמותה הכללית ממנו? אני חושב שהייתי משתכנע שהסרט "עובד" ושטרי, כצופה, קלטה כמה מהמסרים שהטביעו בו יוצריו ושאולי הוא גם "ישפיע" עליה. ואולי באמת כך הדבר? אבל איך אפשר ליישב את הלקחים החיוביים שהפיקה מהסרט בדיעבד עם העמדה המנותקת לכאורה שהביעה כלפיו בזמן הצפייה? האם אפשר ללמוד מכך משהו על האותנטיות של התגובות שלאחר הצפייה? או שאולי זה מלמד משהו על ההבדל בין הגישה לסבלו של האחר בעת הצפייה לעומת הגישה המתהווה לאחר עיבודו?

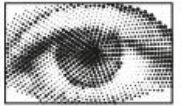
גם כאן אין תשובה ברורה לתהיות האלה. קל לבטל את תגובתה של טרי לאחר הצפייה ולטעון שאולי כתבה את מה שנראה לה נכון ומתאים לכתוב. אבל מאחר שעצם התיעוד שלי את תגובותיה של טרי נשען על מהימנות תגובותיה (שנראו לי כנות מאוד ואני אסיר תודה עליהן), לא סביר לפטור את התגובות שלאחר הצפייה רק מפני שהן לא מתיישבות עם התגובות בזמן הצפייה.

ואולי מה שמסתתר כאן היא הבנה שהחוויה והרושם שנותר הם שני דברים שונים? ובהמשך לכך, אולי העובדה שהחוויה והרושם לא בהכרח חופפים לא גורעת מאמיתותם? ייתכן שחוויות הצפייה ב**חזרה לחומס** חוסמת צופים כמו טרי בזמן ההתרחשות, אבל בסביבה נינוחה וחופשית יותר העיבוד מחדש שלה מניב רגשות ותובנות אחרים? מצד שני, אם מקבלים את ההפרדה הזאת בין חוויה לרושם שנותר, אין ספק שצריך להביא את זה בחשבון בהתמודדות עם הסוגיה שביקשתי לחקור כשביקשתי מטרי לצפות בסרט תיעודי על סוריה מלכתחילה – הרעיון שהשיח שסרטים יכולים לעורר לא בהכרח מביא לפעולה או שינוי מספיקים.

--

גם הבמאי וגם המפיק של **חזרה לחומס** הם סורים. שניהם גולים כעת מארצם. בעיניי, הדיווח שלהם על ההרס המצער של מולדתם כולל בתוכו פנייה לעיניים מערביות (כמו עיני של טרי), שיוצרי הסרט יודעים היטב שחשוב שייצפו בסרט.

הפניה הזאת היא קריאה לצופה המערבי לבחון לפחות את ההתייחסות שלו למצב בסוריה, אם לא את תפקידנו ואחריותנו עליו. זה נעשה בדרך מתוחכמת ומעודנת מאוד, לרוב

באמצעות דבריו של עבד אל באסט סארוט המכוונים לא פעם לישויות בינלאומיות כמו האו"ם או נאט"ו או "העולם".

לי אישית גרמו הרגעים האלה בסרט אי-נוחות גדולה. הם היו תזכורת מכאיבה לכך שאני, הצופה בסרט בישיבה על ספתי הנוחה, שותף לשואה המתחוללת בסוריה בכך שאיני עושה דבר למניעתה או להצלת קורבנותיה. גם טרי וגם סטיב שמו לב לדברים האלה שאמר סארוט, אבל נדמה שהם לא קישרו בין עצמם, אזרחים אמריקאים, ובין מצב העניינים שהסרט מתאר. כשעצרתי את הסרט ושאלתי את סטיב למה לדעתו הכניסו את השיר הזה לסרט בעריכה, הוא אמר:

סטיב:

הבמאי רוצה שנדע שהאנשים שאמורים לעשות משהו, אמורים לעזור, לא עושים את זה.

בנקודה מסוימת לקראת סוף הסרט, באסט, שנראה מרוט ומובס, מבחין במצלמה רחוקה ומתחיל לצעוק אליה בייאוש כאדם שנקלע לאי בודד.

באסט:

אני רוצה להעביר מסר לעולם השקרן. יש לנו כאן גופות. אנחנו לא יכולים לקבור אותן. לא היה הרס כזה! הם רוצים שלא נילחם? מי יציל את המשפחות שכלואות כאן? מי יציל אותם?

טרי לא הגיבה לזה, אבל כשעצרתי את הסרט היא אמרה:

טרי:

הוא כנראה מדבר אל "העולם השקרן"? אל"י כאילו? אני מניחה שהוא חשב שמישהו יראה את הצילומים הללו.

בנקודה מאוחרת יותר לחצתי עליה ושאלתי אם היא מרגישה משהו בנוגע לנו, המסתכלים בו במצב הזה, והיא אמרה:

טרי:

אני מניחה שהוא מוכן להיות המושא של ההרס הזה שרואים כאן רק כדי שאנשים יראו מה קורה. כאילו הוא לקח את זה על עצמו. הוא היה מעדיף למות מול המצלמה כי אז... אני מניחה שהוא רוצה שנראה את זה. אני מתכוונת שזה משהו כמו "מלחמה היא גיהנום" או משהו כזה, לא?

המאמר "לצפות בסוריה עם השכנה" נכתב בסיוע מענק מהמכון למחקר הסקרנות באוניברסיטת פנסילבניה וכחלק מפיתוח הפרויקט התיעודי "מראה" עבור ערוץ הוט 8.